Vliv aktuálního členění na interpretaci spojovacích výrazů

Ivana Kruijff-Korbayová
(ÚFAL MFF UK)
ve spolupráci s Bonnie Webber
(ICCS, University of Edinburgh)

předneseno na semináři ÚFAL, 6.3.2000
a upraveno na základě některých připomínek
vznesených v diskusi

Osnova

- Co jsou spojovací výrazy
- Vyjádření přípustky
- Tvrzení vs. Presupozice
- Anaforické vs. Formální presupozicce
- Formální presupozice spojovacího výrazu
- Souvislost mezi AČ a formální presupozicí spojovacího výrazu
- Souvislost mezi AČ a důvodem selhání formální presupozice spojovacího výrazu
- Závěr

Co jsou spojovací výrazy?

- Jazykové prostředky signalizující vztahy mezi úseky textu (klauzemi, větami i nadvětnými celky), zejm. spojky nebo některá adverbia
- Různé přezdívky: discourse connectives, discourse markers, clausal connectives, discourse cues, cue phrases, clue phrases
- Nyní se soustředím na kauzální spojení s negativní polaritou, zejm. přípustkový vztah

Vyjádření přípustky

- Karlík (1995), řada příkladů:
  - uvnitř souvětí:
    - {ačkoli | přestože} α, β
  - jak uvnitř souvětí tak mezivětně:
    - α, nicméně | (ale) přesto | ale | avšak | zároveň však | a přitom} β
    - β, {ačkoli | a přitom | i když | bez ohledu na} α

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat,
strávil dovolenou na jachtě.

- Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
- Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat, je to, že strávil dovolenou na jachtě, neočekávané

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat,
strávil dovolenou na jachtě.

(2) Jan strávil dovolenou na jachtě, ačkoli neumí plavat.

(3) Jan neumí plavat.
Nicméně strávil dovolenou na jachtě.

- Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
- Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat, je to, že strávil dovolenou na jachtě, neočekávané

Presupozice vyvolaná přípustkovým vztahem

- Test s negací: je nutno negovat celé spojení, nikoli jen jednu z jeho částí

(1) (a) Ačkoli Jan neumí plavat, strávil dovolenou na jachtě.
(b) Není pravda, že ačkoli Jan neumí plavat, strávil dovolenou na jachtě.

(2) (a) Jan strávil dovolenou na jachtě, ačkoli neumí plavat.
(b) Není pravda, že Jan strávil dovolenou na jachtě, ačkoli neumí plavat.

(3) Jan neumí plavat. Nicméně strávil dovolenou na jachtě.
Není pravda, že Jan neumí plavat, a nicméně strávil dovolenou na jachtě.

Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat, je to, že strávil dovolenou na jachtě, neočekávané

- Protože tentýž předpoklad platí jak pro positivní tak pro negativní sdělení, jedná se o presupozici

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat
a jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí,
strávili dovolenou na jachtě.

- Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
- Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat a jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí, je to, že strávili dovolenou na jachtě, neočekávané

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat
a jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí,
strávili dovolenou na jachtě.

(2) Jan a jeho přítelkyně Dana strávili dovolenou na jachtě,
ačkoli Jan neumí plavat a
Dana navíc trpí mořskou nemocí.

(3) Jan neumí plavat.
Jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí.
Nicméně strávili dovolenou na jachtě.

- Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat a jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
- Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat a jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí, je to, že strávili dovolenou na jachtě, neočekávané

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat,
jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí,
a oba mají na slunce citlivou pokožku,
strávili dovolenou na jachtě.

- Za normálních okolností z toho, že Jan neumí plavat, jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí a a oba mají na slunce citlivou pokožku vyplývá, že nestráví dovolenou na jachtě.
- Vzhledem k tomu, že Jan neumí plavat, atd., je to, že strávili dovolenou na jachtě, neočekávané

Vyjádření přípustky –příklady

(1) Ačkoli Jan neumí plavat,
jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí,
a oba mají na slunce citlivou pokožku,
strávili dovolenou na jachtě.

(2) Jan a jeho přítelkyně Dana strávili dovolenou na jachtě, ačkoli
Jan neumí plavat,
Dana navíc trpí mořskou nemocí,
a oba mají na slunce citlivou pokožku.

(3) Jan neumí plavat.
Jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí.
A oba mají na slunce citlivou pokožku.
Nicméně strávili dovolenou na jachtě.

Tvrzení vs. presupozice

(1) 1. Ačkoli Jan neumí plavat,
2. jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí,
3. a oba mají na slunce citlivou pokožku,
4. strávili dovolenou na jachtě.

(3) 1. Jan neumí plavat.
2. Jeho přítelkyně Dana navíc trpí mořskou nemocí.
3. Oba mají na slunce citlivou pokožku.
4. Nicméně strávili dovolenou na jachtě.

- **Tvrzení**:
  - $\mathbf{e_1 \subset s,\ e_2 \subset s,\ e_3 \subset s,\ e_4 \subset s,\ neobvyklé(s),\ \neg(prop_{123} \rightarrow gen(\neg(prop_4)))}$
- **Presupozice**:
  - $\mathbf{gen(prop_{123} > gen(\neg(prop_4)))}$

- „$\rightarrow$" znamená materiální implikaci; „**>**" znamená „defeasibly implies", což odpovídá „common-sense entailment" podle Asher a Morreau (1991),
- např. (Lagerverf 1998), (Stone & Webber 1998), (Webber et al. 1999)

Dva typy presupozic

- **Anaforické** (existenční):
  předpokládá se přítomnost nějaké entity
  v kontextu diskurzu
- **Formální**:
  předpokládá se, že mluvčí i posluchač rozpoznají nějakou propozici (ať už ji považují za pravdivou či nikoli), včetně nezrušitelných i zrušitelných pravidel ((non-)defeasible)
- Presupozice mohou být za vhodných podmínek „akomodovány“ (přijaty)
- Žádná z dosavadních prací o formálních presupozicích spojovacích výrazů nebere v úvahu aktuální členění

Formální presupozice spojovacího výrazu obecně

- Spojení:
  - {ačkoli | přestože} α, β; α, nicméně | (ale) přesto | ale | avšak | zároveň však |
    a přitom} β; β, {ačkoli | a přitom | i když | bez ohledu na} α
- Tvrzení:
  - $\mathbf{e_\alpha \subset s,\ e_\beta \subset s,\ neobvyklé(s),}$
    $\mathbf{\neg(prop_\alpha \rightarrow gen(\neg(prop_\beta)))}$
- Presupozice:
  - $\mathbf{gen(prop_\alpha > gen(\neg(prop_\beta)))}$

- **>** =zrušitelná implikace, což odpovídá „common-sense entailment" podle Asher a Morreau (1991)
- takto spojovací výrazy interpretují např. (Lagerverf 1998), (Stone & Webber 1998), (Webber et al. 1999)
- **gen** je operátor pro odvození vhodného zobecnění
- Které zobecnění je vhodné?

Různé stupně zobecnění v presupozici spojovacího výrazu

(4) Ačkoli MRZLO, Jana LYŽOVALA.

(5) Jana LYŽOVALA, ačkoli MRZLO.

- Možné presupozice na základě odstupňovaných zobecnění:

(6) i. Normáně jestliže mrzne, Jana nelyžuje.
ii. Normálně jestliže je nepříznivé počasí, člověk nelyžuje.
ii. Normálně jestliže je nepříznivé počasí, člověk nesportuje.

- Zřejmě se nejedná o úplné uspořádání, ale spíš o hierarchii (svaz) těchto odstupňovaných zobecnění

Různé stupně zobecnění v presupozici spojovacího výrazu

(4) Ačkoli MRZLO, Jana LYŽOVALA.

(5) Jana LYŽOVALA, ačkoli MRZLO.

(6) i. Normáně jestliže mrzne, Jana nelyžuje.
ii. Normálně jestliže je nepříznivé počasí, člověk nelyžuje.
ii. Normálně jestliže je nepříznivé počasí, člověk nesportuje.

(7) Ačkoli MRZLO, lyžovala JANA.

(8) Lyžovala JANA, ačkoli MRZLO.

(9) i. Normálně jestliže mrzne, není to Jana, kdo lyžuje.
ii. Normálně jestliže je nepříznivé počasí, není to Jana, kdo sportuje.

- presupozice (4,5) a (7,8) se liší, nelze je zaměnit

Různé stupně zobecnění (pokr.)

(10) Ačkoli Pavlína chodí na OPERU, Zuzana chodí na JAZZ.

(11) i. Normálně jestliže Pavlína chodí na operu, Zuzana nechodí na jazz.
ii. Normálně jestliže Pavlína chodí na operu, Zuzana nechodí na nic jiného než na operu.
iii. Normálně jestliže Pavlína chodí na něco, Zuzana nechodí na nic jiného.
iv. Normálně jestliže Pavlína dělá něco, Zuzana to nedělá nic jiného.
v. Normálně jestliže někdo dělá něco, Zuzana nedělá nic jiného.

Různé stupně zobecnění (pokr.)

(10) Ačkoli Pavlína chodí na OPERU, Zuzana chodí na JAZZ.

(11) i. Normálně jestliže Pavlína chodí na operu, Zuzana nechodí na jazz.
ii. Normálně jestliže Pavlína chodí na operu, Zuzana nechodí na nic jiného než na operu.
iii. Normálně jestliže Pavlína chodí na něco, Zuzana nechodí na nic jiného.
iv. Normálně jestliže Pavlína dělá něco, Zuzana to nedělá nic jiného.
v. Normálně jestliže někdo dělá něco, Zuzana nedělá nic jiného.

(12) Ačkoli na operu chodí PAVLÍNA, Zuzana chodí na JAZZ.

(13) i. Normálně jestliže na operu chodí Pavlína, Zuzana nechodí na jazz.
ii. ...

Souvislost mezi AČ a formální presupozicí spojovacího výrazu

- AČ má vliv na to, jaké pravidlo se předpokládá
- AČ má zřejmě vliv na odvození předpokládaného pravidla přes zobecnění propozic vyjádřených spojovanými úseky
- Přesné vyjádření vyžaduje další hlubší zpracování
- Má AČ vliv také na důvod selhání předpokládaného pravidla?

Souvislost mezi AČ a důvodem selhání formální presupozice

(14) Ačkoli britský ZESILOVAČ dává ČISTÉ výšky, britský reproduktor dává ZKRESLENÉ výšky.

(15) Ačkoli britský ZESILOVAČ dává výšky ČISTÉ, britský REPRODUKTOR dává výšky ZKRESLENÉ.

- Normálně, jestliže jeden britský prvek má určitou charakteristiku v nějakém rozsahu, pak jiný britský prvek má v tomto rozsahu stejnou charakteristiku.

Aktuální členění

(14) Ačkoli britský ZESILOVAČ dává výšky ČISTÉ,
britský REPRODUKTOR dává výšky ZKRESLENÉ.

- ačkoli α, β
  - Topic α : *britský'(zesilovač')*
  - Focus α : *λx. produkovat'(x, *čisté'(výšky'))*
  - Topic β : *britský'(reproduktor')*
  - Focus β : *λx. produkovat'(x, *zkreslené'(výšky'))*
- Pracuji na formálním vyjádření vlivu AČ na presupozice spojovacích výrazů v návaznosti na přístup navržený v Rooth (1992) a Steedman (2000):
  - použití množin alternativ vůči základu a množin alternativ vůči ohnisku podle Steedmanových Theme-alternative a Rheme-alternative množin

Souvislost mezi AČ a důvodem selhání formální presupozice

(15) Ačkoli britský zesilovač dává výšky čisté, britský reproduktor dává výšky zkreslené.

(16) Ačkoli čisté výšky dává britský zesilovač, britský reproduktor dává výšky zkreslené.

(17) Normálně, jestliže jeden britský prvek má určitou charakteristiku v nějakém rozsahu, pak jiný britský prvek má v tomto rozsahu stejnou charakteristiku.

- Stejná presupozice
- (15) se zdá plynulejší než (16)
- Znamená to problém se selháním presupozice?
- Další propracování je nutné...

Závěr

- AČ spojovaných úseků je relevantní
- AČ ovlivňuje presuponované pravidlo
- Zatím není s jistotou zjištěno, zda AČ ovlivňuje také důvod selhání této presupozice
- Zatím pouze přípustkové vztahy
  Jak je to u dalších typů vztahů?
- Jak se v češtině prolíná intonace a slovosled?
- Jaká je souvislost s vlivem AČ na dosah negace a na rozdíl mezi presupozicí a alegací spojovaných úseků?